

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ТА НАПРЯМИ РОБОТИ УПОВНОВАЖЕНОГО ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ З ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ

Анотація. У статті охарактеризовано основні аспекти та напрями діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, у сфері яких проводиться робота, – протидія катуванням, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, запобігання та протидія дискримінації, забезпечення права на життя, права на свободу та особисту недоторканність, права на справедливий суд, права на участь в управлінні державними справами та у виборах, права на приватність та ін. Висвітлено план та стратегію діяльності до 2020 року.

Ключові слова: Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, свобода, конвенція, Закон України.

Постановка проблеми. Добробут й благополуччя людини, а ще більше дитини та їх права завжди викликали пильну увагу міжнародного співтовариства. Тому світове співтовариство об'єдналося в різні організації, зокрема, Лігу Націй, Організацію Об'єднаних Націй та інші, на яких було прийнято ряд конвенцій та декларацій на захист прав людини та окремими документами права дитини. Тому що кожна людина як член суспільства має право на соціальне забезпечення, а також на здійснення економічних, соціальних і культурних прав, необхідних для його гідності й вільного розвитку його особистості, за допомогою національних зусиль і міжнародного співробітництва та відповідно до організації і ресурсів кожної держави. Тому Україна ратифікувавши Конвенцію ООН про права дитини 27 лютого 1991 року, тим самим взяла на себе великі зобов'язання в царині забезпечення прав людини, а дотримання цих прав є одним із пріоритетних напрямів роботи Уповноваженого з прав людини, що є досить актуальним в наш неспокійний час.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз досліджень свідчить, що сучасні дослідники присвятили деякі свої розвідки (статті, монографії, посібники та ін.), що в деякій мірі дало можливість розкрити діяльність Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, омбудсманів, зокрема це такі дослідники, як О. Бичківська («Колегіальна омбудсманівська служба і Україна»), Н. Карпачова, О. Марцеляк («Інститут омбудсманів: теорія і практика»), О. Майданник («Інститут омбудсмана у механізмі забезпечення прав людини»), Л. Тюптя («Соціальна робота»), Л. Усаченко («Місцевий та регіональний омбудсмани») та інше. Але, як засвідчує історіографічний аналіз літератури, донині немає цілісного дослідження та характеристики про особливості діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, стратегії та плану заходів на майбутніх 5 років.

Мета статті – висвітлити та проаналізувати основні аспекти та напрями роботи Уповноваженого Верховної Ради України з захисту прав людини та дитини в Україні.

Виклад основного матеріалу. Дослідниця Л. Тюптя у посібнику зазначає, що законодавчу, нормативно-правову основу соціальної роботи в Україні, як і в інших країнах світу, визначають правові документи, які умовно згруповані у п'ять груп відповідно до суб'єктів їх видання:

- 1) регламентуючі, дорадчі документи світового співтовариства (акти, декларації, пакти, конвенції, рекомендації, резолюції ООН, ВООЗ, МОП, ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ та ін.);
- 2) внутрішньодержавні юридичні акти (Конституція, закони, укази, розпорядження Президента України, постанови уряду України, накази, рішення колегій та інструкції Міністерства праці та соціальної політики, Міністерства освіти і науки, Міністерства охорони здоров'я, Державного комітету у справах сім'ї та молоді та ін.);
- 3) документи суб'єктів України, які забезпечують реалізацію законів на своїй території, виконання регіональних законоположень, виконання республіканських (Автономна Республіка Крим) нормативних законоположень з правом законодавчої ініціативи;

4) документи муніципальних утворень (міські і сільські райони, мікрорайони (трудові колективи);

5) рішення, накази, розпорядження безпосередньо закладів та організацій.

Законодавчу базу соціальної роботи в Україні становлять такі міжнародні документи, як Загальна декларація прав людини (ООН, 10 грудня 1948 р.), Міжнародний пакт про цивільні і політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (Нью-Йорк, 19 грудня 1966 р.) [5, с. 84].

Тому у законі України про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини від 1998 року із доповненнями до 2016 року прописано, що парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина та захист прав кожного на території України і в межах її юрисдикції на постійній основі здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (далі – Уповноважений), який у своїй діяльності керується Конституцією України, законами України, чинними міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. У цьому ж законі, розділі 1, статті 3 визначено мету парламентського контролю, який здійснює Уповноважений, а саме:

1) захист прав і свобод людини і громадянина, проголошених Конституцією України, законами України та міжнародними договорами України;

2) додержання та повага до прав і свобод людини і громадянина суб'єктами;

3) запобігання порушенням прав і свобод людини і громадянина або сприяння їх поновленню;

4) сприяння приведенню законодавства України про права і свободи людини і громадянина у відповідність з Конституцією України, міжнародними стандартами у цій галузі;

5) поліпшення і подальший розвиток міжнародного співробітництва в галузі захисту прав і свобод людини і громадянина;

6) запобігання будь-яким формам дискримінації щодо реалізації людиною своїх прав і свобод;

7) сприяння правовій інформованості населення та захист конфіденційної інформації про особу [2, с. 1–2].

У березні 2016 року Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (Омбудсмен) Валерія Лутковська затвердила План заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року, яким передбачено постійний про активний моніторинг працівниками Секретаріату Уповноваженого стану виконання Стратегії відповідними державними органами.

Серед напрямів, у сфері яких проводиться робота, – протидія катуванням, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, запобігання та протидія дискримінації, забезпечення права на життя, права на свободу та особисту недоторканність, права на справедливий суд, права на участь в управлінні державними справами та у виборах, права на приватність, свободи думки і слова та доступу до інформації, свободи мирних зібрань та об'єднань, прав корінних народів і національних меншин, прав учасників антитерористичної операції, а також захист прав внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Стратегія (2015–2020), яка містить 24 пріоритетні напрями, була підписана президентом у серпні 2015 року. Вона охоплює широке коло прав і свобод, у тому числі відповіді на нові виклики (наприклад, підтримку прав людини на територіях, які не перебувають під контролем України, або захист прав ВПО). Рівність чоловіків і жінок було закріплено в документі як окремий пріоритет [4, с. 1].

ПРООН в Україні відіграла активну роль у створенні першої Національної стратегії у сфері прав людини і Національного плану дій, спрямованих на вдосконалення діяльності держави щодо утвердження та забезпечення прав і свобод людини, створення дієвого механізму захисту прав і свобод людини, вирішення системних проблем у зазначеній сфері.

Починаючи з листопада 2014 року, експерти ПРООН брали участь у тематичних робочих групах з метою інтеграції принципів і підходів ООН у документ, працюючи з представниками Секретаріату Омбудсмена, уряду, громадянського суспільства і міжнародних організацій.

Після підписання Стратегії був розроблений Національний план дій, над яким працювали понад 250 експертів (представники уряду і громадянського

суспільства) у рамках шести тематичних груп. ПРООН провела короткострокову експертизу для сприяння процесу консультацій та подальшій інтеграції пропозицій у документ. Протягом трьох місяців відбулося більше 34 зустрічей з підготовки проекту Плану та 3 сесії з його фіналізації. І, нарешті, Плані дій з реалізації Стратегії був підписаний Прем'єр-міністром у листопаді 2015 року [там само, с. 2].

Також відомо, що за результатами вивчення дворічної діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, 29 грудня 2014 року рішенням Бюро координаційного комітету ООН інституції Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини було присвоєно статус А – найвищий статус відповідності Паризьким принципам ООН.

Зокрема на сайті Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини повідомляється: «Уповноважений з прав людини Валерія Лутковська у грудні 2013 року звернулася до Женевського офісу ООН з проханням здійснити акредитацію очолюваної інституції на повну відповідність вказаним Паризьким принципам. Протягом року фахівцями відповідного підкомітету ООН вивчалася діяльність Секретаріату Уповноваженого, зокрема, щорічні доповіді про стан дотримання прав і свобод людини в Україні за 2012 і 2013 рік, а також спеціальні доповіді. Рішенням Бюро міжнародного координаційного комітету ООН ґрунтувалось на основі думки представників української правозахисної спільноти та неурядових організацій, позицій колег в рамках європейської мережі національних інституцій з прав людини та міжнародних партнерів. Зокрема, оцінювалась ефективність, незалежність і незаангажованість інституцій Омбудсмана України» [3, с. 1–2].

Також, у рішенні Бюро міжнародного координаційного комітету ООН вказано, що цілком вітається розширення функції новими законами Уповноваженого в сфері боротьби з дискримінацією, захисту персональних даних, національного превентивного механізму та представництва осіб у судах. Ще однією особливістю діяльності є те, що офіс Уповноваженого з прав людини став першою інституцією, що запровадила постійний публічний зовнішній громадський моніторинг своєї діяльності [там само, с. 2].

Одним із основних та пріоритетних напрямів роботи з прав людини Уповноваженого є дотримання прав дитини. У структурі Секретаріату Уповноваженого створено відповідний структурний підрозділ з питань дотримання прав дитини, до повноважень якого віднесені питання щодо моніторингу стану дотримання в Україні прав дитини, виконання Україною міжнародних зобов'язань у цій сфері та підготовка пропозицій Уповноваженому з прав людини щодо вжиття актів реагування з метою запобігання порушенням прав дитини або сприяння їх поновленню. Тому, за роки існування інституту Уповноваженого з прав людини у 2013 році Україна вперше стала членом Європейської мережі омбудсменів з прав дітей (ENOC) [3, с. 3].

Сьогодні досить гостре постає питання про вплив Інтернету як віртуального середовища. Проте не всі усвідомлюють, що в ньому можуть як реалізуватися, так і порушуватися права і свободи людини, а останнім часом дитини, адже стрімко збільшується кількість користувачів інтернету – дітей та молоді. У статті О. Черних вказано: «Комітет Міністрів Ради Європи в Рекомендації CM/Rec (2014) зазначає, що права людини й основні свободи належать як до офлайн-, так і до онлайн-простору. Ніхто не повинен бути об'єктом незаконного втручання у здійснення прав людини й основних свобод під час роботи в Інтернеті. ... Важливо розуміти й застосовувати певні механізми щодо захисту прав дитини, які можуть бути порушені як в реальному житті, так і в Інтернеті. Такими механізмами є звернення щодо захисту своїх прав насамперед до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» [6, с. 35].

З 2008 року до функцій Уповноваженого належить здійснення контролю за забезпеченням рівних прав і можливостей жінок та чоловіків. Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини з часу створення інституції є жінки, нині цю посаду обіймає Валерія Лутковська.

Тому на восьмій періодичній доповіді про виконання Україною Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, нашою державою було подано Генеральному секретареві ООН відповідно до статті 18 Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок доповідь, яка охоплює звітний

період за 2010–2013 роки та інформацію про стан справ в Україні у 2014 році на час її підготовки. Документ підготовлено з урахуванням Керівних принципів подання доповідей Комітету з ліквідації дискримінації щодо жінок, а також Заключних зауважень та рекомендацій Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок за підсумками розгляду шостої і сьомої об'єднаної доповіді України. У першій частині доповіді міститься загальна інформація про Україну: опис геополітичних характеристик країни, державного і адміністративно-територіального устрою, виборчої системи, чисельності та вікової структури населення в гендерному аспекті, його національного складу, освітнього рівня, мовної та релігійної ситуацій. Наводиться аналіз соціально-економічного становища, короткий опис трансформацій українського суспільства, хронологія подій кінця 2013 – початку 2014 років. До першої частини доповіді також включено актуальну інформацію щодо стану національного механізму забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків. Друга частина доповіді являє собою постатейний огляд реалізації Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок в Україні у трьох аспектах: реалізація заключних зауважень (особливо «питань, що викликають стурбованість» і «рекомендацій») до об'єднаної шостої та сьомої періодичної доповіді, пояснень у зв'язку з невиконанням заключних зауважень або труднощами, які виникли; аналітичний, орієнтований на досягнення результатів розгляд додаткових правових та інших відповідних кроків і заходів, зроблених для виконання Конвенції; інформація про інші перешкоди в реалізації жінками своїх прав у громадській, політичній, економічній, соціальній, культурній та інших сферах, а також інформація про заходи, передбачені для подолання цих перешкод [1, с. 3].

У 2017 році на сайті Уповноваженого була опублікована «щорічна доповідь уповноваженого з прав людини 2016», у якій зазначалося: «Для розуміння загальної ситуації з правами людини в державі, а також для визначення рівня обізнаності зі своїми правами з 22 жовтня по 6 листопада 2016 року Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва та фірмою «Юкрейніан соціолоджі сервіс» на замовлення Програми розвитку ООН в

Україні та у співпраці із ГО «Центр інформації про права людини» і Секретаріатом Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини було проведено Загальнонаціональне соціологічне дослідження «Права людини в Україні». У ході дослідження було опитано 2002 респондента за квотною загальнонаціональною вибіркою, яка за областями України, типами поселення (Київ, обласні центри, інші міста, села), статтю і віком репрезентує доросле населення України (18 років і старше). Опитування проводилось у всіх областях України, м. Києві та контрольованих територіях Донецької і Луганської областей [7, с. 9].

У своїй доповіді В. Лутковська оприлюднила всі негативні моменти у діяльності, зокрема: «...соціологічне опитування, результати якого вже частково було опубліковано, висвітлило основні проблеми у сфері прав людини, на яких сьогодні має бути зосереджена увага і політиків, і законотворців, і урядовців, і правозахисників.

Серед найбільш болючих можна назвати відсутність системних знань про права людини і механізми їх захисту та низький рівень довіри до всіх гілок влади, а також відчуття громадян України, що в період після Революції Гідності стан дотримання та захисту прав людини значно погіршився.

Такого ж висновку можна дійти і аналізуючи та опрацьовуючи звернення громадян, які в рекордній за останні роки кількості надійшли до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Найбільша кількість скарг стосується порушення права на достатній життєвий рівень (як в цілому по Україні, так і з точки зору окремих категорій заявників), відсутності реагування органів влади на звернення громадян, недодержання процесуальних прав, порушення в системі кримінальної юстиції, порушення права на приватність, порушення права на доступ до публічної інформації, дискримінація за певними ознаками тощо. Окремо можна виділити деякі особливо вразливі категорії – діти, внутрішньо переміщені особи, пенсіонери, мобілізовані і демобілізовані особи.

На жаль, через три роки окупації Автономної Республіки Крим в державі все ще відсутня стратегія повернення півострову і українців, що живуть в Криму,

під контроль української влади. За три роки проведення антитерористичної операції на Сході держави все ще відсутні системні заходи для реінтеграції тимчасово неконтрольованої частини Донбасу, на якій проживає значна кількість громадян України.

Національна стратегія у сфері прав людини, яка затверджена указом Президента України і була покликана стати основною дорожньою картою для поліпшення ситуації у сфері прав людини, на жаль, не виконується належним чином. Це констатували і правозахисники, які на спільній платформі Уповноваженого з прав людини та Української Гельсінської Спілки з прав людини здійснюють системний моніторинг імплементації Стратегії» [7, с. 9].

Позитивом у своїй діяльності В. Лутковська називає те, що у 2016 році стала можливість здійснити офіційний візит до Автономної Республіки Крим та зустрітись із жертвами політичного переслідування – Ахтемом Чийгозом, Мустафою Дегерменджі та Алі Асановим. Більше того, започатковане плідне співробітництво з Омбудсменом Російської Федерації і можливість переміщення з Криму громадян України, які перебували в місцях несвободи, дає підстави сподіватись на підтримку подальших моїх ініціатив щодо захисту прав українців, які сьогодні незаконно утримуються у в'язницях Російської Федерації [7, с. 10].

Висновки. Отже, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини здійснює широкий спектр роботи, зокрема, це захист прав і свобод людини і громадянина, проголошених Конституцією України, законами України та міжнародними договорами України; додержання та повага до прав і свобод людини і громадянина суб'єктами; запобігання будь-яким формам дискримінації щодо реалізації людиною своїх прав і свобод. Останнім часом ці напрямки роботи стають надзвичайно актуальними, адже Україна перебуває у складному становищі пов'язаних з військовими діями на сході нашої держави, важким економічним, соціальним становищем, і далі все більше відчутно як порушуються права наших громадян, а особливо дітей. Тому будемо сподіватися, що саме Уповноважений Верховної Ради України з прав людини в особі Валерії Лутковської буде здійснювати роботу «на ділі», а не на щорічних доповідях та звітах.

Перспективи подальших розвідок. Здійснене нами дослідження, однак, не вичерпує всієї проблематики та діяльності щодо захисту прав людини інституцією Уповноваженого. Перспективним напрямом наукового розгляду є діяльність Уповноваженого Верховної Ради України із прав людини про порушення прав і свобод внутріпереміщених осіб в результаті бойових дій на Сході України та бійців АТО.

Список використаних джерел

1. Восьма періодична доповідь про виконання Україною Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. – К., 2014. – 84 с.
2. Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1998. – № 20. – 99 с. (Із змінами, внесеними згідно із Законами).
3. Інституції Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини присвоєно статус А – найвищий статус відповідності Паризьким принципам ООН. Режим доступу // <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/all-news/pr/14115-wq-institutsiii-upovnovazhenogo-verhovnoii-radi-ukraini-z-prav-lyudini>.
4. План заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року. – К., 2016. Режим доступу // <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/all-news/all-activity>.
5. Тюптя Л. Т., Іванова І. Б. Соціальна робота: теорія і практика : навчальний посібник / Л. Т. Тюптя, І. Б. Іванова. – К. : ВМУРОЛ «Україна», 2004. – 408 с.
6. Черних О. Захист прав дитини в Інтернеті / Олена Черних // Соціальний педагог. – 2015. – № 8 (104). – С. 35–38.
7. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини «Про стан додержання та захист прав і свобод людини і громадянина в Україні». – Київ, 2017. – 627 с. Режим доступу // <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/secretariat/docs/agreement/?year=2018>.

Матрос О. А.

Уманский государственный педагогический
университет имени Павла Тычины

**ОСНОВНЫЕ АСПЕКТЫ И НАПРАВЛЕНИЯ УПОЛНОМОЧЕННОГО
ВЕРХОВНОЙ РАДЫ УКРАИНЫ ПО ЗАЩИТЕ ПРАВ И СВОБОД ЧЕЛОВЕКА И
ГРАЖДАНИНА В УКРАИНЕ**

Аннотация. В статье охарактеризованы основные аспекты и направления деятельности Уполномоченного Верховной Рады Украины по правам человека, в интересах которых проводится работа, - противодействие пыткам, жестокому, бесчеловечному или унижающему достоинство обращению или наказанию, предотвращение и противодействие дискриминации, обеспечение права на жизнь, права на свободу и личную неприкосновенность, права на справедливый суд, права на участие в управлении государственными делами и в выборах, права на приватность. Освещены план и стратегию деятельности до 2020 года.

Ключевые слова: Уполномоченный Верховной Рады Украины по правам человека, свобода, конвенция Закон Украины.

Matros O. O.

Uman state pedagogical university
of the name of Pavlo Tychna

**MAIN ASPECTS AND DIRECTIONS OF THE WORK OF THE AUTHORIZED
VERKHOVNA RADA OF UKRAINE ON PROTECTION OF HUMAN RIGHTS AND
FREEDOMS AND CITIZENS IN UKRAINE**

Summary. The article describes the main aspects and directions of activity of the Parliamentary Commissioner for Human Rights in the area of work - countering torture, cruel, inhuman or degrading treatment or punishment, preventing and combating discrimination, ensuring the right to life, the right to liberty and security of person, the right to a fair trial, the right to participate in the administration of state affairs and in elections, the right to privacy. The plan and the strategy of activity till 2020 are elucidated.

Key words: Commissioner of the Verkhovna Rada of Ukraine on Human Rights, Freedom, Convention, Law of Ukraine.